

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-53>

УДК 338.244.47

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INCLUSIVE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF UKRAINE

Філюк Дмитро Олександрович
аспірант,

Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2678-3424>

Filiuk Dmytro
Lesya Ukrainka Volyn National University

У статті розглянуто теоретичні та методичні принципи інклюзивного розвитку сільських територій України. Проведено аналіз сучасного стану сільського розвитку та виявлено основні виклики, з якими стикаються сільські громади. У контексті поняття інклюзивного розвитку досліджено необхідність врахування інтересів та потреб різних соціальних груп, а також забезпечення їхньої рівності у доступі до ресурсів та можливостей. Визначено, що теоретичні підходи до інклюзивного розвитку сільських територій включають в себе інтеграцію соціальної, економічної та екологічної сфер, спрямовану на формування умов для збалансованого і сталого розвитку даних територій. Розглянуто методичні аспекти впровадження інклюзивного підходу, такі як формування ефективних механізмів участі громадськості, розвиток інфраструктури та підтримка соціальних інновацій. Досліджено практичні аспекти застосування інклюзивних принципів у сільських територіях на прикладі конкретних ініціатив та програм.

Ключові слова: інклюзивний розвиток, сільські території, принципи інклюзивного розвитку, сільське населення, соціально-економічний розвиток.

The article examines the theoretical and methodical principles of inclusive development of rural areas of Ukraine. The current state of rural development was analyzed and the main challenges faced by rural communities were identified. In the context of the concept of inclusive development, the necessity of taking into account the interests and needs of different social groups, as well as ensuring their equality in access to resources and opportunities, is explored. It was determined that theoretical approaches to the inclusive development of rural areas include the integration of social, economic and ecological spheres aimed at creating conditions for balanced and sustainable development of these areas. Methodological aspects of the implementation of an inclusive approach, such as the formation of effective mechanisms for public participation, infrastructure development and support for social innovations, are considered. The practical aspects of the application of inclusive principles in rural areas were studied using the example of specific initiatives and programs. The objective necessity of a systemic approach to ensuring the inclusive development of rural areas, which involves the effective interaction of authorities, the public and business to achieve sustainable socio-economic growth and improve the quality of life of the population in the long term, has been proved. It was determined that the inclusive development of rural areas in Ukraine requires systemic changes in policy and strategic planning. At the same time, an important aspect is the development and implementation of specific tools and mechanisms aimed at ensuring the participation of all layers of society in decision-making, resource allocation and the formation of effective development strategies. The need to improve the education system and develop qualification programs aimed at increasing the competitiveness and work potential of the rural population is highlighted. The factors that influence the provision of access to education and other social services for all population groups are analyzed. The key aspects of theoretical and methodological approaches to the inclusive development of rural areas of Ukraine were identified and specific directions for further research and implementation of effective strategies in practice were considered.

Key words: inclusive development, rural areas, principles of inclusive development, rural population, socio-economic development.

Постановка проблеми. В умовах соціально-економічної дестабілізації, зумовленої деструктивним впливом війни на усі сфери життя, Україна, як суспільство, стоїть перед серйозним викликом необхідності впровадження інклюзивного розвитку на сільських територіях з метою забезпечення ефективного їх розвитку в процесі майбутньої повноцінної відбудови країни. При цьому, незважаючи на наявність необхідних теоретичних та методичних засад для забезпечення інклюзивного розвитку, в даній сільській громаді ще не досягли необхідного рівня соціально-економічної інтеграції. При цьому варто відзначити позитивний вплив процесу адміністративної та бюджетної децентралізації на темпи їх соціально-економічного розвитку. Однак високий рівень викликів та проблем у сільських областях, пов'язаний із обмеженим доступом до освіти та медичних послуг, відсутністю ефективної інфраструктури та низьким рівнем локальної зайнятості, свідчать про об'єктивну необхідність більш детального дослідження та впровадження конкретних стратегій інклюзивного розвитку.

В даному аспекті варто відзначити, що однією з ключових проблем виступає нерівномірний доступ до ресурсів і можливостей для різних соціальних груп населення, зокрема людей з обмеженими можливостями, молоді та жінок. Усе це має наслідком зростання відчуття соціальної відокремленості та економічної нерівності, а також загрожує сталому розвитку та ускладнює формування ефективної взаємодії в сільських громадах. Ще однією актуальною проблемою є відсутність системних підходів та ефективних механізмів щодо залучення громадськості, бізнесу та державних структур до спільної реалізації інклюзивних стратегій. При цьому недостатня координація та взаємодія між різними рівнями управління територіальних громад в умовах сільських територій створює перешкоди для успішної реалізації інклюзивного розвитку.

Загалом бачимо, що проблема інклюзивного розвитку сільських територій в Україні вимагає комплексного дослідження та визначення шляхів подолання існуючих викликів з метою формування умов для сталого та гармонійного розвитку усіх верств сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальність вивчення питань інклюзивного розвитку сільських територій в Україні визначається необхідністю забезпечення рівних умов життя та праці для усіх верств сіль-

ського населення. Наразі існує достатньо значний обсяг наукових напрацювань у даному напрямку, котрі зосереджені на визначенні ключових аспектів забезпечення ефективності розвитку сільських територій.

Зокрема, одним із ключових напрямків даних досліджень є вивчення соціальних аспектів інклюзивного розвитку, котре розкрито у роботах Т. О. Шматковської, яка висвітлює важливість формування соціальної інфраструктури на сільських територіях для забезпечення доступу населення до освіти, медичного обслуговування та інших послуг. Автор також наголошує на важливості врахування потреб різних груп населення, зокрема людей з обмеженими можливостями, у процесі розробки та впровадження програм інклюзивного розвитку [9; 10].

Економічний вимір інклюзивного розвитку сільських територій аналізується у працях Ю. О. Чалюк, яка обґрунтовує необхідність формування ефективних механізмів підтримки малого та середнього бізнесу на сільських територіях, що сприятиме створенню нових робочих місць та зростанню рівня економічної активності у сільських громадах [4; 5; 6].

Крім цього, варто відзначити дослідження функціональної взаємодії влади та громадськості у процесі інклюзивного розвитку, що розкриті у праці О. К. Черьомухіної, котрий розглядає можливості залучення громадськості до прийняття рішень та визначає ключові аспекти ефективного партнерства між владою та сільськими громадами для спільного формування і реалізації стратегій інклюзивного розвитку [7; 8].

Крім того, заслуговують на увагу також і дослідження М. І. Дзямулича, котрий на основі узагальнення функціональних підходів щодо забезпечення ефективності розвитку сільських територій та зростання економічної активності сільського населення, визначає необхідність застосування комплексного підходу, який базується на як на теоретичних, так і на методичних принципах забезпечення інклюзивного розвитку [1; 2].

Таким чином, бачимо, що наукові дослідження вказують на необхідність поглиблення дослідження принципів інтеграції соціальних, економічних та політичних аспектів досягнення сталого та всебічного розвитку сільських громад.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація теоретичних та методичних принципів інклюзивного розвитку сільських територій в Україні на основі визначення

ключових аспектів, що впливають на стан інклюзивного розвитку, а також дослідження принципів ефективного впровадження інклюзивних стратегій на основі врахування соціокультурних, економічних та екологічних аспектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна проблематика інклюзивного розвитку сільських територій в Україні проявляється в комплексі викликів, які функціонально обмежують соціально-економічний прогрес цих областей. Однією з ключових проблем в даному аспекті є нерівність доступу до освіти, медичного обслуговування та інших соціальних послуг між сільськими та міськими громадами. Також відсутність ефективної інфраструктури та обмежена доступність робочих місць у сільських районах зазвичай призводять до міграції населення до міст, що сприяє соціально-економічній деградації сільських територій.

Іншою проблемою є відсутність інклюзивних умов для груп населення з обмеженими можливостями, розвитку молоді та інших вразливих категорій. Усе це має наслідком зростання рівня соціальної відокремленості та обмеження можливостей розвитку для окремих сільських громад. Крім того, економічна нестабільність, низький рівень інвестицій в інфраструктуру села, а також відсутність дієвої підтримки для розвитку підприємництва у сільських районах також становлять суттєві виклики для інклюзивного розвитку. Іншим проблемним моментом є екологічні аспекти, які також утруднюють інклюзивний розвиток сільських територій через несистематичне використання наявних ресурсів та відсутність сталого управління аграрною сферою. Наслідком таких процесів можуть стати забруднення довкілля, зростання загрози здоров'ю та загальне погіршення якості життя місцевого населення.

Загалом приходимо до висновку, що проблеми забезпечення інклюзивного розвитку сільських територій в Україні полягають, перш за все, у нерівності доступу до ресурсів та можливостей, відсутності належного інфраструктурного розвитку, економічній нестабільності та екологічних труднощах. Усе це потребує комплексного підходу щодо розробки заходів для вирішення даних проблем.

В практичному аспекті сільські громади в Україні стикаються з рядом конкретних викликів у контексті інклюзивного розвитку. При цьому більшість з них носить системний характер і сформувалися, як правило, у попе-

редні роки. До числа таких викликів наразі можна віднести наступні:

1. Нерівність доступу до освіти – брак якісної інфраструктури та обмежені можливості для отримання якісної освіти ставлять під загрозу розвиток талановитої молоді у сільських громадах, що стимулює їх міграцію у міста та цим знижує можливості для майбутнього розвитку сільських територій.

2. Доступність медичних послуг – сільські медичні установи досить часто мають обмежений обсяг послуг та характеризуються недостатністю кваліфікованого персоналу, що призводить до нерівності у рівні доступу населення до якісної медичної допомоги.

3. Відсутність достатньої кількості робочих місць – економічна нестабільність та обмеженість робочих місць у сільських районах призводять до масової міграції населення до міст, що загрожує економічному занепаду сільських територій. При цьому варто зазначити, що інтенсивний розвиток агросектору, який почався з 2017 року, сприяє вирішенню даної проблеми, але наразі ще не носить достатньо масштабного характеру у всіх сільських регіонах України.

4. Обмежена доступність послуг для груп з особливими потребами – люди з обмеженими можливостями, що живуть у сільській місцевості, досить часто стикаються з відсутністю інфраструктурних адаптацій та можливостей для забезпечення їх повноцінної участі в суспільному житті.

5. Відсутність інфраструктури – недостатній рівень розвитку транспортних мереж та обмежена доступність комунальних послуг створюють перешкоди для повноцінного життя та розвитку сільських громад. Це потребує тривалих систематичних інвестицій в інфраструктуру для вирівнювання рівня якості життя сільських територій.

6. Відсутність ефективної підтримки місцевого підприємництва – сільські підприємства досить часто стикаються з браком належної фінансової підтримки, що знижує їх конкурентоспроможність на ринку, а також стратегії сталого розвитку сільських громад досить нечасто передбачають стимулювання розвитку саме місцевого малого підприємництва.

Загалом можна стверджувати, що зазначені виклики вимагають системних заходів та інтегрованих стратегій для забезпечення ефективного інклюзивного розвитку сільських громад в Україні. Реалізація стратегій інклюзивного розвитку неможлива без застосування спеціалізованого інструментарію його

забезпечення, що є надзвичайно важливим, оскільки визначає конкретні механізми та методи, спрямовані на формування рівних умов для усіх верств населення. Такі інструменти зазвичай включають в себе стратегії соціальної інклюзії, розвиток інфраструктури, фінансову підтримку підприємництва та впровадження спеціалізованих освітніх програм для сільського населення.

Ефективне використання такого інструментарію дозволяє ефективно розбудовувати сильні громади, зменшувати соціальні та економічні нерівності, забезпечувати належний доступ місцевого населення до освіти та охорони здоров'я, та загалом сприяти сталому економічному розвитку. Тому такі інструменти стають ключовими для формування інклюзивного середовища, де кожна особа має можливість висловити свій потенціал та приймати участь у прийнятті й реалізації рішень, усебічно сприяючи розвитку сільських територій (рис. 1).

Як бачимо, функціональні переваги інструментарію забезпечення інклюзивного розвитку сільських територій полягають у формуванні умов для рівномірного розвитку сіла. Його застосування сприяє сталому економічному зростанню, соціальній стабільності та формуванню громад, де кожна особа має можливість розвиватися та вносити свій внесок в загальний прогрес. Тому ефективний

інструментарій забезпечує практичну реалізацію потенціалу сільських територій та відкриває нові можливості для їх інклюзивного розвитку.

В економічному аспекті важливо зазначити, що інклюзивний розвиток безпосередньо пов'язаний з формуванням достатньо міцної та ефективної економічної бази регіону. В той же час, на сільських територіях домінуючим елементом господарської системи виступає аграрний сектор, який практично повсюдно є основою економічної бази села. В той же час, стабільна економічна система потребує диференціації як видів економічної діяльності, так і зайнятості населення за галузями. Адже лише функціонально стійка система здатна ефективно розвиватися й виступати джерелом ресурсів для реалізації програм соціально-економічного розвитку сільських територій.

Тому приходимо, до висновку про необхідність забезпечення диверсифікації економіки сільських територій, що може бути реалізовано як за рахунок розширення промислової складової агросектору, так і за рахунок розвитку бізнесу, не пов'язаного із сільським господарством (рис. 2).

Як бачимо, диверсифікація економіки сільських територій України сприятиме ефективному інклюзивному розвитку, створюючи нові робочі місця та розширюючи можливості

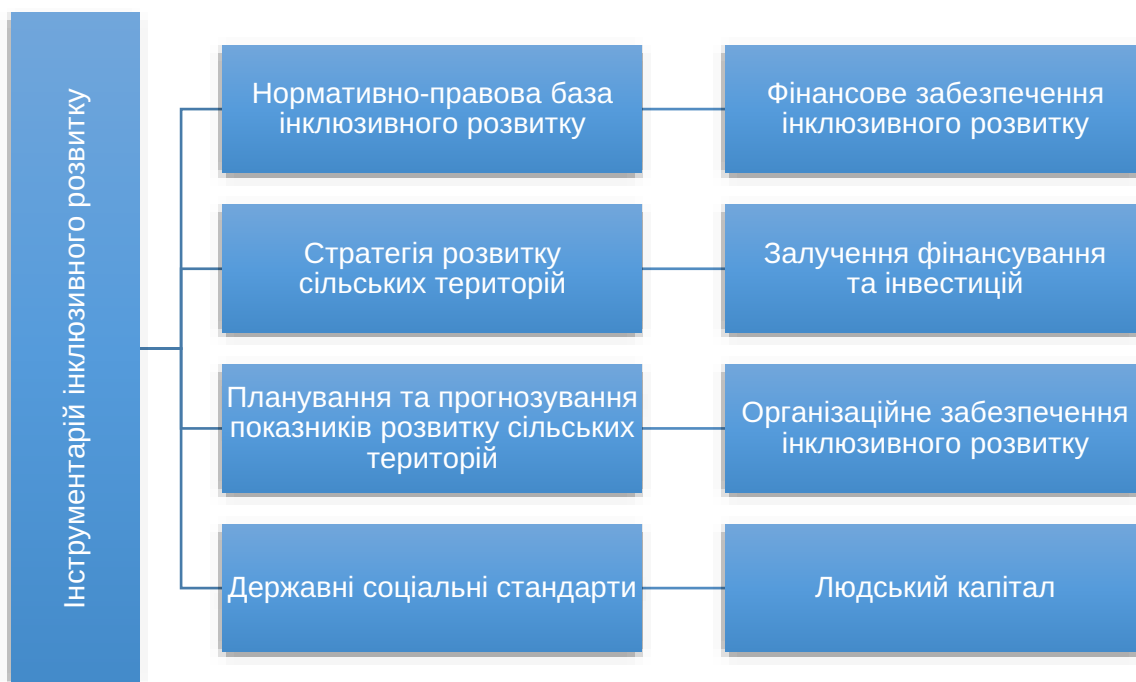

Рис. 1. Інструментарій забезпечення інклюзивного розвитку сільських територій

Джерело: побудовано автором

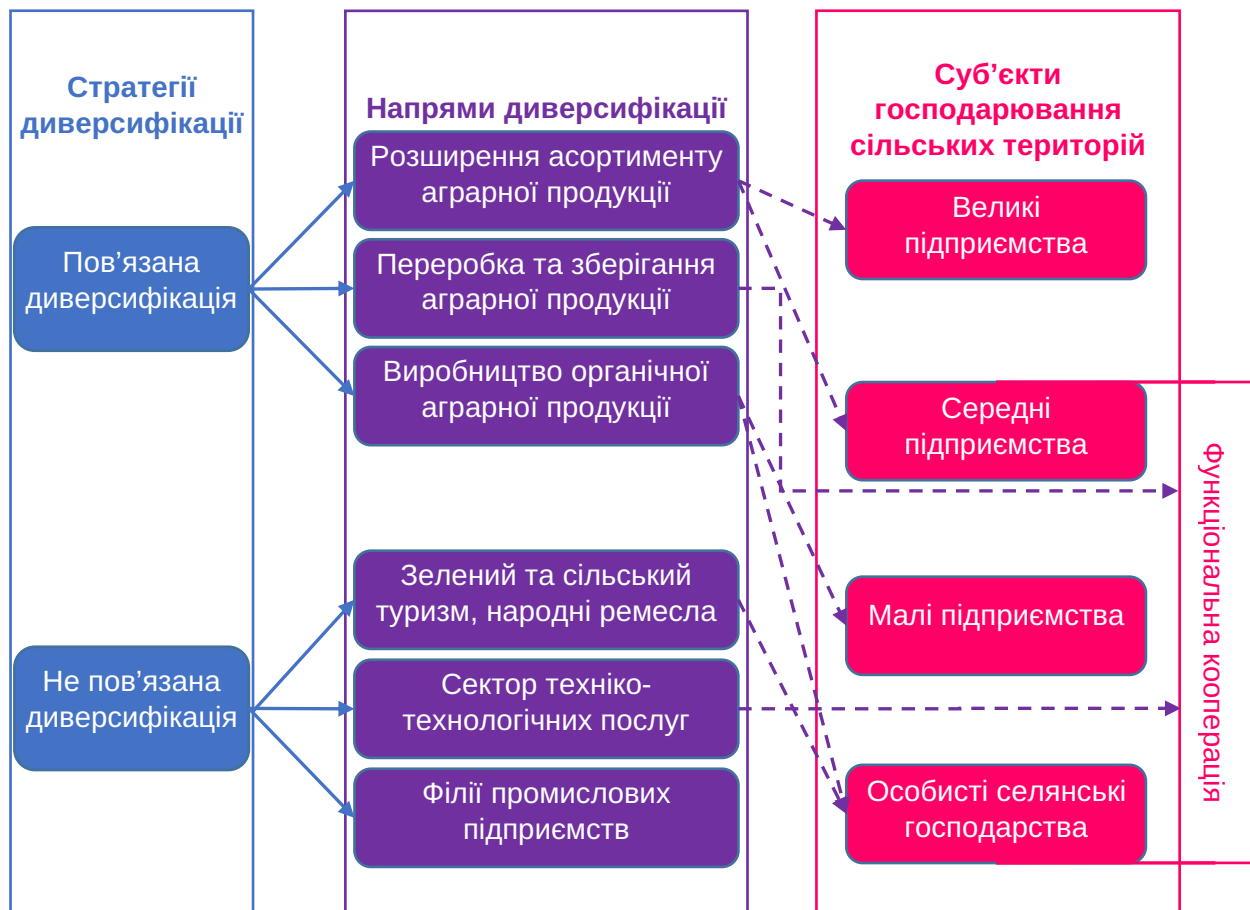

Рис. 1. Напрямки диверсифікації економіки сільських територій України

Джерело: систематизовано автором на основі [3]

для розвитку підприємництва. Зокрема, розширення переробного виробництва, сфери послуг та екологічно стійких технологій дозволить зменшити залежність від сільськогосподарського сектору, розширюючи соціально-економічні можливості та підвищуючи якість життя місцевого населення.

Висновки. Таким чином, приходимо до висновку, що основними проблемами, з якими стикаються сільські громади в Україні в контексті інклюзивного розвитку є нерівність у доступі до освіти, обмежена доступність медичних послуг, відсутність робочих місць, відсутність інфраструктури та недостатня підтримка місцевого підприємства. При цьому інтенсивний розвиток агросектору від 2017 року сприяє вирішенню проблеми обмеженої кількості робочих місць, проте цей процес наразі ще не повністю охопив усі сільські регіони. Тому загалом, вирішення зазначених проблем вимагає системних заходів

та інтегрованих стратегій для забезпечення ефективного інклюзивного розвитку сільських громад в Україні.

Особливу увагу на нашу думку необхідно приділити інструментарію інклюзивного розвитку, який включає стратегії соціальної інклюзії, розвиток інфраструктури, фінансову підтримку підприємництва та спеціалізовані освітні програми. При цьому ефективне використання цього інструментарію дозволить зменшити рівень соціальної та економічної нерівності на селі, забезпечуючи належний доступ населення до освіти та охорони здоров'я. Це потребує забезпечення диверсифікації економіки сільських територій для ефективності їхнього інклюзивного розвитку. Диверсифікація, яка може бути досягнута розширенням промислової складової агросектору та розвитком інших галузей економіки, сприятиме створенню нових робочих місць та підвищенню якості життя місцевого населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дзямулич М. І., Максим'як С. В. Концептуальні засади формування зайнятості сільського населення України. *Галицький економічний вісник*. 2023. Том 84. № 5. С. 25–30.
2. Дзямулич М. І., Максим'як С. В. Формування економічної активності сільського населення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47.
3. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булавка О. Г. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року. Київ : ННЦ ІАЕ, 2020. 60 с.
4. Чалюк Ю. О. Соціальні послуги в умовах соціалізації глобальної економіки: теорія та практика : монографія. Київ : КНЕУ, 2022. 320 с.
5. Чалюк Ю. О. Срібна економіка: демографічні зміни та економічні можливості. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2023. № 1(107). С. 50–59.
6. Чалюк Ю. О., Кириленко В. І. НЕЕТ-молодь у системі соціально-економічних відносин. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2022. № 35. С. 148–158.
7. Черьомухіна О. К., Чалюк Ю. О. Ринок праці під час війни: стан та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022/ №46.
8. Черьомухіна О. К., Чалюк Ю. О., Кириленко В. І. Сучасний вимір ринку праці в умовах цифровізації. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34.
9. Шматковська Т. О. Функціонування особистих господарств в аспекті диференціації життєвого рівня сільського населення. *Держава та регіони : економіка та підприємництво*. 2007. № 5. С. 128–132.
10. Шматковська Т. О. Оцінка доходів від функціонування особистих господарств в аспекті формування рівня життя сільського населення із застосуванням економіко-математичного моделювання. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2008. № 3(82). С. 111–116.

REFERENCES:

1. Dziamulych M. I., & Maksymiak, S. V. (2023). Kontseptualni zasady formuvannya zainiatosti silskogo naselennia Ukrainy [Conceptual principles of the formation of employment of the rural population of Ukraine]. *Galytskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 84(5), pp. 25–30. (in Ukrainian)
2. Dziamulych M. I., & Maksymiak, S. V. (2023). Formuvannya ekonomichnoi aktyvnosti silskogo naselennia v Ukraini [Formation of economic activity of the rural population in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 47. (in Ukrainian)
3. Lupenko, Yu. O., Malik, M. J., Bulavka, O. G. (2020). *Strategichni napriamy stalogo rozvytku silskykh terytorii na period do 2030 roku* [Strategic directions of sustainable development of rural areas until 2030]. Kyiv : ESC IAE. (in Ukrainian)
4. Chaliuk, Yu. O. (2022). *Sotsialni poslugy v umovakh sotsializatsii globalnoi ekonomiky: teoria ta praktyka* [Social services in the conditions of socialization of the global economy: theory and practice]. Kyiv : KNEU. (in Ukrainian)
5. Chaliuk, Yu. O. (2023) *Sribna ekonomika: demohrafichni zmyny ta ekonomichni mozhlyvosti* [The Silver Economy: Demographic Change and Economic Opportunity]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*. vol. 1(107), pp. 50–59. (in Ukrainian)
6. Chaliuk, Yu. O., & Kyrylenko, V. I. (2022). NEET–molod u systemi sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn [NEET–youth in the system of socio-economic relations]. *Skhidna Evropa: ekonomika, bisnes ta upravlinnia*, vol. 35, pp. 148–158. (in Ukrainian)
7. Cheriomukhina, O. K., & Chaliuk, Yu. O. (2022). Rynok ptatsi pid chas viiny: stan ta perspektyvy [The labor market during the war: state and prospects]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 46. (in Ukrainian)
8. Cheriomukhina, O. K., Chaliuk, Yu. O., & Kyrylenko, V. I. (2021). Sychasnyi vymir rynku pratsi v umovakh tsyfrovizatsii [The modern dimension of the labor market in conditions of digitalization]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 34. (in Ukrainian)
9. Shmatkovska, T. O. (2007). *Funktsionuvannya osobystykh gospodarstv v aspekti dyferentsiatsii zhyttievogo rivnia silskogo naselennia* [The functioning of personal farms in the aspect of differentiation of the standard of living of the rural population]. *Derzhava ta regiony: ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 5, pp. 127–132. (in Ukrainian)
10. Shmatkovska, T. O. (2008). *Otsinka dokhodiv vid funktsionuvannya osobystykh gospodarstv v aspekti formuvannya rivnia zhyttia silskogo naselennia iz zastosuvanniam ekonomiko-matematychnogo modeliuvannya* [Assessment of income from the functioning of personal farms in the aspect of forming the standard of living of the rural population with the use of economic and mathematical modeling]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 3(82), pp. 111–116. (in Ukrainian)